

Faksimil

Donald Broady & Gunhild Nissen, *Projektgruppens konklusion efter seminariet om projektet Nordisk pedagogisk encyklopedi*,
Kollekole, 2 april 1981, 11 p.

Projektet Nordisk pedagogisk encyklopedi var ett försök, som dessvärre misslyckades, att för en läsekrets från de nordiska länderna skapa ett omfattande historiskt orienterat bokverk om utbildning och utbildningsfrågor. Förebilden var tysk, nämligen den planerade utgivningen av *Enzyklopädie Erziehungswissenschaft. Handbuch und Lexikon der Erziehung*, som med Dieter Lenzen & Klaus Mollenhauer som huvudredaktörer skulle komma att utges i 12 band (13 volymer) åren 1983–1986 på förlaget Klett Cotta i Stuttgart. Den nordiska projektgruppen hade kontinuerlig kontakt med den tyska redaktionen, följde förberedelsearbetet och försågs fortlöpande med kopior av samtliga artikelmanuskript i takt med att dessa flöt in och reviderades. Med jämna mellanrum postades en uppsättning manus till Danmark, en till Norge och en till Sverige. Våldiga pappersmängder var således i omlopp.

Den nordiska encyklopedin skulle vara mindre omfattande, kanske fyra volymer om sammanlagt 1 200–1 500 sidor. Den vägledande principen var ”att fenomen och begrepp av väsentlig betydelse för pedagogiken i Norden presenteras i sina historiska sammanhang” (p. 3). Det vi fann mest inspirerande – vid sidan av manuskriptens genomgående höga kvalitet – i den tyska encyklopedi som tog form var just det historiska perspektivet, vilket varit märkvärdigt frånvarande i synnerhet i den amerikaniserade svenska pedagogiken:

”Det som gjort intryck på oss i det planerade tyska verket är det utpräglat historiska och begreppsklargörande intresse som präglar många av manuskripten. Detta slags intresse finns väl företrätt i tyskspråkig vetenskap, men inte bara där: I Frankrike liksom t ex i USA finns framstående forskare som strävat efter att socialhistoriskt placera det pedagogiska tänkandet och den pedagogiska praktiken, och några av dem (Durkheim resp Cremin) har bildat skola. Vi föreställer oss att en nordisk pedagogisk encyklopedi uppbyggd enligt sådana principer skulle utgöra en tillgång för forskare och praktiker inom det pedagogiska fältet.” (pp. 6 f)

PROJEKTGRUPPENS KONKLUSION EFTER SEMINARIET OM PROJEKTET NORDISK
PEDAGOGISK ENCYKLOPEDI PÅ KOLLEKOLLE 1981-04-02.

Vi är glada att så många accepterade inbjudan till seminariet 2 april om projektet Nordisk pedagogisk encyklopedi, och vi har haft nytta av den seriösa och kritiska behandling som bestods projektidén.

Projektet befinner sig på planeringsstadiet, om ens det, och vi kan förstå att flera av deltagarna fann det svårt att kommentera det på grundval av det utsända materialet. Kanske var det ändå på sätt och vis en fördel att diskussionen blev så förutsättningslös. Nu är det hursomhelst dags att mer energiskt precisera projektets intentioner och karaktär.

I ett par avseenden har vi reviderat projektplanen, bl a under intryck av de reaktioner vi mötte under seminariet. I det ursprungliga projektutkastet var dispositionen alltför elaborerad. En enklare disposition, som inte skiljer mellan forskningstraditioner och teoritraditioner, är att föredra. Vidare har vi beslutat pröva möjligheten att integrera det nordiska materialet i den övriga framställningen. Ursprungligen planerades två band om de nordiska ländernas utbildningssystem och pedagogiska forskning. Vi menar att det är mer ändamålsenligt och mer genomförbart att inarbeta delar av detta tilltänkta material i grundartiklar och stickordsartiklar inom ramen för den samlade helheten. Därigenom gör vi avkall på en systematisk deskriptiv genomgång av förhållanden i de nordiska länderna. I stället kan framställningar av sådana förhållanden antingen arbetas in som integrerade delar av de bredare grundartiklarna eller, när det gäller mer avgränsade fenomen, utgöra stickordsartiklar.

I dessa bägge avseenden: förenkling av dispositionen samt integrering av det nordiska materialet, har projektgruppen efter seminariet funnit anledning att revidera de tidigare planerna. Men intentionerna bakom den ursprungliga projektidén kvarstår. Vi menar

fortfarande att en nordisk pedagogisk encyklopedi är ett projekt värt att satsa på. Och vi menar fortfarande, i likhet med seminariedeltagarna, att ett sådant projekt bör ha en "pluralistisk" prägel, väl att märka i betydelsen att strävan ska vara att göra skilda teoritraditioner och forskningstraditioner rättvisa utifrån deras egna förutsättningar, i deras historiska sammanhang.

I det följande har vi försökt så långt som nu är möjligt precisera projektidén.

Disposition, omfattning

Den nordiska pedagogiska encyklopedin planeras omfatta

band 1: Grundartiklar om Pedagogiska teorier och forskningsmetoder

band 2: Grundartiklar om Socialisation, uppfostran och utbildning

band 3 och band 4: Kortare stickordsartiklar som hänvisar till relevanta grundartiklar. Stickordsartiklarna ordnas i en enda alfabetisk följd från A till Ö.

Omfånget kan beräknas till 1200-1500 sidor, fördelade på fyra volymer.

Den principiella skillnaden mellan grundartiklar (band 1 och 2) och stickordsartiklar (band 3 och 4) har inte med artiklarnas längd att göra. Skillnaden ligger i att grundartiklarna är bredare vad gäller historiska, geografiska eller problemmässiga perspektiv, medan stickordsartiklarna behandlar mer avgränsade fenomen. Antingen är en stickordsartikel helt enkelt en ordförklaring med hänvisning till andra artiklar för fördjupning, eller också innehåller stickordsartikeln en mer utredande behandling av ett avgränsat fenomen. En stickordsartikel kan t ex rubriceras "Lilleskolor" och handla om detta specifika, i tiden och rummet avgränsade danska fenomen, och kompletteras med en hänvisning till grundartikeln "Reformpedagogik" i band 2. På så sätt föreställer vi oss att de bägge typerna av artiklar skulle komplettera varandra: läsaren går till en stick-

ordsartikel för att få en ordförklaring, korta upplysningar om begreppets genes och vissa sakupplysningar, och för att vid behov gå vidare till en grundartikel. Omvänt ger grundartiklarna de vidare perspektiven och visar vägen till de specifika fenomen som behandlas i stickordsartiklarna.

Inriktning, systematik

Den vägledande principen för research, författande och redigering ska vara att fenomen och begrepp av väsentlig betydelse för pedagogiken i Norden presenteras i sina historiska sammanhang.

I band 1 behandlas pedagogiska teorier och forskningsmetoder. Framställningsmetoden är genomgående en historisk behandling av grundläggande begrepp: deras förhistoria och uppkomsthistoria, verkningshistoria och samband med andra begrepp, teoriutvecklingar och forskningsmetoder. Såvitt möjligt bör varje artikel inledas med en komprimerad ordförklaring och en beskrivning av förhistoria och genes för begreppet i fråga, och därefter följer en framställning av den fortsatta utvecklingen och omvandlingen och användningen av begreppet.

I band 2 presenteras uppfostran och utbildning som verksamhetsfält och i institutionaliserade former. I detta band skulle en artikel om "Reformpedagogik" presentera skolreformer och skolförsök, förslagsvis från den tyska Kunsterziehungsbewegung till Tvindskolorna, men inte ge någon samlad översikt över stora pedagogiska tänkares idéer. Sådant material hänvisas till band 1.

Även stickordsartiklarna, dvs band 3 och 4, skall så långt som möjligt förklara begrepp och fenomen i deras historiska sammanhang, men här är det fråga om mer avgränsade, specifika begrepp och fenomen. En artikel om "Kreativitet" kan behandla betingelserna för att detta begrepp uppstår och vinner genklang och tränger ut tidigare begrepp som "skaparkraft" och "fantasi", samt vilken innebörd och funktion begreppet kreativitet sedan haft för den pedagogiska teoriutveck-

lingen, den forskningsmetodiska utvecklingen, den didaktiska diskussionen och curriculumutvecklingen. Stickordsartiklarna hänvisar vidare till grundartiklar och andra stickordsartiklar.

Systematiken i encyklopedin innebär således att pedagogiska grundkonceptioner, teorier och forskningstraditioner framställs i sina historiska sammanhang och i förhållande till utvecklingen inom olika praxisfält. Systematiken, sambandet mellan de skilda konceptioner som behandlas, ska växa fram ur de historiska sammanhangen. Detta till skillnad från den i många pedagogiska handböcker vanliga systematiken som innebär att olika forskningsområden eller institutionellt definierade deldiscipliner sidoordnas (socialpedagogik, psykologisk pedagogik... eller vuxenpedagogik, specialpedagogik...). Till skillnad från de flesta pedagogikhistoriska framställningar skall nordisk pedagogisk encyklopedi inte vara kronologiskt utan begreppssystematiskt uppbyggd. Brukaren ska alltså kunna gå till ett begrepp som intresserar honom eller henne, låt oss säga "Kreativitet", läsa en stickordsartikel om detta begrepp och ledas vidare till andra begrepp och historiska sammanhang, samt erhålla bibliografisk vägledning.

Brukarsynpunkter

Förhoppningsvis skulle en nordisk pedagogisk encyklopedi med denna inriktning och uppbyggnad i någon mån bidra till att ge mer stadga och kontinuitet åt utbildningsdebatten och -forskningen och den pedagogiska utbildningen, inte minst lärar- och forskarutbildningen.

När det gäller anpassningen till brukarkraven, t ex behovet av undervisningsmaterial, föreställer vi oss att man måste arbeta i två steg. För det första skaffa resurser och möjligheter att åstadkomma en encyklopedi av god kvalitet, som sedan för det andra kan fungera som referens och hjälpmedel i det pedagogiska arbetet och som eventuellt kan utgöra underlag för specialutgåvor av artikelmaterial inom vissa temaområden el dyl. Däremot skulle det förmodligen erbjuda oöverstigliga problem att sitta på flera stolar samtidigt ge-

nom att redan i första omgången, i produktionen av encyklopedin, tillgodose t ex högskolornas och universitetens behov av undervisningsmaterial.

En ur brukarsynpunkt viktig fråga är språkfrågan. Tyvärr är det nog nödvändigt att ge ut en dansk, en svensk och en norsk edition, alternativt bara två editioner: en dansk-norsk och en svensk. Medarbetarna skriver på sitt eget modersmål, varefter översättningen av artiklarna som redan från början är skrivna för en nordisk läsekrets bör kunna bli en tämligen okomplicerad teknisk angelägenhet.

Ett särskilt problem är tillgängligheten för finskspråkiga brukare. Projektgruppen är angelägen om medverkan från finska forskare, men ser tills vidare ingen möjlighet att i själva produktionsplanen kalkylera in kostnader för en finskspråkig edition. Detsamma gäller isländska.

Encyklopedins nordiska karaktär, förhållandet till det internationella forskarsamhället

Att Nordisk pedagogisk encyklopedi är nordisk innebär att den tillkommer som ett samarbete mellan nordiska forskare, utkommer på nordiska språk, och behandlar sådana pedagogiska begrepp och fenomen som är av intresse för pedagoger i Norden.

Med andra ord: specifikt nordiska intressen utgör s a s den selektionsmekanism eller det filter som bestämmer vad som bör beredas utrymme i encyklopedin och vilka aspekter som är särskilt intressanta. När det gäller hur begrepp och fenomen ska behandlas bör dock inte encyklopedin begränsas av vad nordisk forskning har att erbjuda. Här vill vi tvärtom förespråka en långtgående pluralism, och i första hand europeisk och amerikansk forskning och teori- och metodutveckling ska mjölkas på användbart stoff.

I detta sammanhang bör nämnas det generösa erbjudande projektgruppen fått från forskarlaget bakom den Enzyklopädie Erziehungswissenschaft

som inom kort börjar utges av Klett Cotta förlag i Stuttgart. Detta verk skall omfatta 13 band, av vilka de sex första presenterar allmänna teoretiska och metodiska frågor som har med uppfostran och utbildning att göra samt generella drag i utbildningsväsendets organisatoriska, rättsliga och ekonomiska förhållanden, och de följande banden framställer det västtyska utbildningssystemets olika områden:

Band 1: Teorier och grundbegrepp

Band 2: Utbildningsforskningens metoder och resultat

Band 3: Uppfostrans och utbildningens mål och innehåll

Band 4: Uppfostrans och undervisningens metoder och medier

Band 5: Utbildningssystemets organisation, rätt och ekonomi

Band 6: Den tidiga barndomens uppfostran

Band 7: Uppfostran och undervisning i grundskoleåldern

Band 8: Uppfostran och utbildning på lägre sekundärnivå /14-16årsåldern/

Band 9 och 10: Utbildning och socialisation i skola och yrkesliv

Band 11: Utbildning och socialisation i högskolan

Band 12: Utbildning och fortbildning för vuxna

Band 13: Register

Denna Enzyklopädie Erziehungswissenschaft produceras genom en samlad insats från det västtyska forskarsamhället på området, och många av bidragen liksom de redaktionella övervägandena är av hög kvalitet. Därför är vi glada för de västtyska kollegernas erbjudande att en nordisk encyklopedi fritt kan disponera det omfattande artikelmaterial, som kontinuerligt sänds till projektgruppen i manuskriptform allteftersom det utarbetas och revideras (en uppsättning till Danmark, en till Norge och en till Sverige). Därigenom har också projektgruppen möjlighet följa och lära av själva produktionsprocessen och de västtyska kollegernas vetenskapliga och redaktionella överväganden.

Vår ambition är dock inte att översätta bidrag från Enzyklopädie Erziehungswissenschaft (det är bara möjligt i undantagsfall eller med kraftig bearbetning). Ambitionen med Nordisk pedagogisk encyklopedi är inte att importera specifikt tyska traditioner. Det som gjort intryck på oss i det planerade tyska verket är det utpräglat historiska

och begreppsklargörande intresse som präglar många av manuskripten. Detta slags intresse finns väl företrätt i tyskspråkig vetenskap, men inte bara där: I Frankrike liksom t ex i USA finns framstående forskare som strävat efter att socialhistoriskt placera det pedagogiska tänkandet och den pedagogiska praktiken, och några av dem (Durkheim resp Cremin) har bildat skola. Vi föreställer oss att en nordisk pedagogisk encyklopedi uppbyggd enligt sådana principer skulle utgöra en tillgång för forskare och praktiker inom det pedagogiska fältet. Exempelvis den som sysslar med eller intresserar sig för vuxenutbildning kan ha glädje av en stickordsartikel "Vuxenutbildning" som utreder detta begrepps innebörd och historiska framväxt och varför just vuxenutbildning sedan 1960-talet blivit ett viktigt problemområde för statlig planering och pedagogiska insatser från skilda intressegrupper, som ger bibliografisk vägledning till standardverk och översiktsverk och som hänvisar till andra stickordsartiklar ("Folkbildning", "Återkommande utbildning", "Livslång utbildning"...) samt till grundartiklar som ger en bredare framställning av utbildningssystemen i de nordiska länderna och vuxenutbildningens plats inom dessa.

Tre exempel

Principen för uppbyggnaden av Nordisk pedagogisk encyklopedi skulle alltså vara att pedagogiska begrepp och fenomen som har betydelse för oss här i Norden placeras historiskt och därmed systematiskt i förhållande till varandra, samt att denna ambition kan realiseras med hjälp av inspiration från Enzyklopädie Erziehungswissenschaft och andra jämförbara verk som nu koncipieras på flera håll i världen.

Låt oss med tre exempel försöka konkretisera ambitionen med Nordisk pedagogisk encyklopedi:

Exempel 1. Under seminariet på Kollekolle nämnde Karsten Schnack det vetenskapscentrerade läroplanstänkandet som exempel på något som borde vara med i en nordisk pedagogisk encyklopedi. Schnack preciserade problemet på ett förtjänstfullt sätt:

"... skall det skrivas något om vetenskapscentrerat läroplanstänkande så menar jag inte att det ska vara en artikel som genomgår utvecklingen i den amerikanska forskningen och praxis inom detta område. En sådan artikel ska i stället redogöra för vilken betydelse vetenskapscentrerat läroplanstänkande fått i de nordiska länderna, varifrån man hämtat inspiration, på vilket sätt den amerikanska traditionen spelat in, i vilka perioder, varför och med vilka konsekvenser. Det är nödvändigt att referera centrala drag i den amerikanska diskussionen om dessa ting men inte - enligt min mening - att göra en egentlig sammanhängande framställning av forskningen i USA inom området."

Detta är en pregnant formulering av en tänkbar princip. Men det är inte den principen vi vill förorda.

Vi vill förorda en annan princip som vägledande för arbetet med NPE: Nämligen att det specifikt nordiska intresset för vetenskapscentrerat läroplanstänkande (att sådant tänkande faktiskt finns i våra länder, påverkar den pedagogiska ideologin och planeringen osv) ska utgöra "filtret" när detta begrepp ska behandlas i NPE. Den vägledande frågan när vetenskapscentrerat läroplanstänkande ska behandlas i NPE bör vara: Vad har man som lärare, pedagog, forskare i de nordiska länderna behov av att veta för att förstå ett sådant fenomen som vetenskapscentrerat läroplanstänkande, dess genes, utvecklingsbetingelser, skälen till dess genomslag inom utbildningsideologin och -planeringen? I detta sammanhang är det motiverat att i NPE presentera ett försök att förstå det vetenskapscentrerade läroplanstänkandets uppkomst och utveckling i USA och kanske i andra länder (Sovjetunionen). Det är en uppgift för NPE:s medarbetare att skaffa fram material i detta ämne, primärt kanske med stoff från USA, som i nästa steg ökar våra förutsättningar att begripa varför detta tänkande fått genomslag i Norden.

Vi föreställer oss alltså en artikel "Vetenskapscentrerat läroplanstänkande" där stoff och analysverktyg inte primärt hämtas från nordisk pedagogik. Vårt intresse för vetenskapscentrerat läroplans-

tänkande beror på vår historia och förhållandena här i Norden men vår förmåga att begripa fenomenet vetenskapscentrerat läroplans-tänkande är avhängigt av att vi söker oss utanför Nordens gränser.

Exempel 2

Låt oss fundera över hur begreppet enhetsskola skulle kunna behandlas!

I handböcker och pedagogiska uppslagsböcker brukar ett sådant begrepp behandlas som ett organisations- och curriculumproblem. När enhetsskola införts i skilda länder, hur många årskurser den omfattar, anknytningar till andra skolstadier etc. I stället föreställer vi oss som sagt att de specifikt nordiska förhållandena skulle utgöra den selektionsmekanism som avgör att enhetsskoletanken är intressant att behandla, och ur vilka perspektiv. För den utbildningspolitiska diskussionen och för den statliga reformpolitiken har enhetsskoletanken i olika utmyntningar varit en grundkonception under 1900-talet. När enhetsskolan införts i Sverige, Danmark och Norge så har utvärderingen av dess resultat varit ett viktigt fält för utbildningsdiskussionen och den pedagogiska forskningen. Förmodligen kommer detsamma att gälla Finland och Island som tämligen nyligen genomfört enhetsskolereformen. - Allt detta och mycket därtill är skäl till att enhetsskoletanken behandlas som en grundkonception i NPE.

Men nästa fråga är: Hur ska artikeln "Enhetsskola" skrivas? Vad behöver vi veta för att förstå varför just enhetsskoletanken kunnat få en så central plats inom utbildningstänkandet de senaste 100 åren? Och svaret på den frågan kräver att vi inte enbart ser till nordiska förhållanden eller hämtar redskap från nordisk forskning. Här krävs att förbindelserna med industrialismen klarlägges, och med familjelivets och arbetslivets omvandlingar, expansionen av statliga åtaganden, de demokratiska styresformernas funktions- och legitimationsproblem, med mera.

De intressanta frågorna som borde behandlas i NPE är av typen:
När och hur uppstår och utvecklas begreppet om en enhetsskola?
Vilka olika innebörder har man lagt däri? Varför blir det en målföreställning?...

En dylik mer omfattande grundartikel "Enhetsskola" borde kompletteras med krysshänvisningar till kortare stickordsartiklar, exempelvis artiklar om "Arv och miljö", "Differentieringsfrågan", "Jämlikhet", "Skiktsspecifik socialisering", "Gladsaxeförsöken", "SFI-undersökningar", "Skolcentralisering", "Jämlikhetsforskning, mobilitetsforskning" samt artiklar om enhets- och grundskolans konkreta utformningar i de nordiska länderna.

Exempel 3

Den filosofiska och pedagogiska pragmatismen har sin givna plats i NPE, på grund av att detta slag av tänkande haft så avgörande betydelse också på våra breddgrader. Detta specifikt nordiska kunskapsintresse avgör att pragmatismen skall behandlas, och vilka perspektiv som är väsentliga (för Sveriges vidkommande förbindelserna med progressivismen och den statliga utbildningsplaneringen och läroplansutvecklingen). För att begripa utbildningsideologins utveckling på nordisk botten de senaste decennierna, bör man ha någon kännedom om pragmatismen.

Hur pragmatismen ska behandlas, avgörs dock inte primärt av förhållandena i Norden. Här gäller det i första hand att få fram material som gör begripligt vad det var för miljöer där pragmatismen kunde växa fram och slå rot. Detta är viktigare än att i detalj kartlägga när pragmatismen i olika avseenden importerats till Norden. Den avgörande frågan - som är viktigare än de rent idéhistoriska sambanden - är vilken resonansbotten som fanns i första hand i USA vid sekelskiftet, och på vad sätt någon motsvarande resonansbotten

uppstod i Norden, varför pragmatiskt pedagogiskt tänkande kunde få fotfäste även här.

Vi hoppas dessa exempel i någon mån belyst vad vi menar med att encyklopedin ska vara "nordisk" och vari dess systematik (nämligen en historisk systematik) skulle bestå.

Ekonomi och arbetsplan

Vi har försäkrat oss om att Gjellerups förlag, Köpenhamn, fortfarande är intresserade av utgivningen och villiga att uppta förhandlingar med förlag i Norge och Sverige (i Sverige i första hand Liber). Vi planerar att för forsknings- och samordningsinsatser söka medel från Nordisk Kulturfond samt de nationella forskningsråden. Produktionsprocessen i övrigt bör kunna ske på förlagsbasis.

En reviderad budget och en arbetsplan kommer att utarbetas under hösten 1981.

*

Till sist påminner vi om att seminariedeltagarna lovade reagera på den reviderade programförklaring vi här lagt fram. Vi är tacksamma för alla slags synpunkter, innan utgången av september månad.

För projektgruppen

Donald Broady
Donald Broady
Högskolan för lärarutbildning
Pedagogiska institutionen
Box 34103
100 26 Stockholm

tel 08-221680 ankn 285

Günhild Nissen
Günhild Nissen
Roskilde Universitetscenter
Postbox 260
4000 Roskilde

tel 02-757711 ankn 2389